

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गुणादिति आकाशादयः पंचक्रमेण एकद्वित्रिचतुःपंचगुणयुक्ता इत्यर्थः तेषां भूतानां मध्यस्थत्वं यावत्कालपर्यंतं यथा येन प्रकारेण वर्तते तद्भूतं एकस्तच्छब्दस्तावच्छब्दार्थः तावत्कालपर्यंतं तावद्गुणस्य अत्र पूर्वोद्धोक्तभाव्यवस्था मुह्यन्मभूत्वे वेद्यया स्थूलेषु तु पंचीकरणाय दूर्ध्वैर् सर्वाण्या पिपंचगुणानि त्रित्तरणपक्षे च आकाशवायुक्रमेणैकद्विगुणकौ इतराणि पंचगुणान्येवेत्याशयः तत्र पंचीकरणं तु आकाशादीन् प्रत्येकं द्वेधा विभज्य एकस्मिन् भागे स्वेतरभूतचतुष्टयस्य अर्धीकृतस्य चतुरश्रतुर्थांशान् प्रक्षिप्य एकैकं स्थूलभूतं भवति तथा त्रित्तरणं ते जोबन्ना निप्रत्येकं द्वेधा विभज्य एकस्मिन् धर्मस्वेतरयो रर्धा र्धं प्रक्षिपेदिति एवं संकोर्णेष्वपि आकाशादि सञ्ज्ञाः स्वभागाधिक्यादि तिज्ञेयं ॥ ८ ॥ ननु पंचीकरणपक्षे कथमाकाशे गंधाद्यनुपलम्भः कथं वा त्रित्तरणपक्षे वा यौगंधोपलम्भः इत्याशंक्याद्ये स्थूलाकाशस्याप्रत्यक्षत्वेन तद्रत्नगंधादीनामप्यप्रत्यक्षत्वमित्यभिसंधाय द्वितीयं प्रत्याह उपलभ्येति अस्विनिदृष्टान्तार्थं यथाप्सु एलालंबंगादि गंध उपलभ्यते एवं वायावपि आंगुलद्रव्यसंपर्कज एव गंधानुभवो न त्वाजान सिद्धद्रव्यसं

मनःस्थिष्टिविकुरुतेचोद्यमानंसिस्तक्षया ॥ आकाशंजायेततस्मात्तस्यशब्दं गुणंविदुः ॥ ४ ॥ आकाशात्तुविकुर्वाणात्सर्वगंधवहःशुचिः ॥ बलवान्जायतेवा
युस्तस्यस्पर्शो गुणोमतः ॥ ५ ॥ वायोरपिविकुर्वाणाज्योतिर्भवतिभास्वरं ॥ रोचिष्णुजायतेशुक्रतद्रूपगुणमुच्यते ॥ ६ ॥ ज्योतिषोपिविकुर्वाणाद्भवंत्यापोरसा
त्मिकाः ॥ अद्भ्योगंधस्तथाभूमिःसर्वेषांस्थष्टिरुच्यते ॥ ७ ॥ गुणाःसर्वस्यपूर्वस्यप्राप्तुवंत्युत्तरोत्तरं ॥ तेषांयावद्यथायच्चतत्तत्तावदुणंस्मृतं ॥ ८ ॥ उपलभ्याप्सु
चेद्गंधकेचिद्भूयुरनैपुणात् ॥ पृथिव्यामेवतंविद्यादपांवायोश्चसंश्रितं ॥ ९ ॥ एतेसप्तविधात्मानोनानावीर्याःपृथक्पृथक् ॥ नाशक्नुवन्प्रजाःस्रष्टुमसमा
गम्यकृत्स्नशः ॥ १० ॥ तेसमेत्यमहात्मानोऽत्यन्योन्यमभिसंश्रिताः ॥ शरीराश्रयणंप्राप्तास्ततःपुरुषउच्यते ॥ ११ ॥ शरीरंश्रयणाद्भवतिमूर्तिमतपोऽशाल्मकं ॥
तमाविशंतिभूतानिमहांतिसहकर्मणा ॥ १२ ॥

पर्कजइत्यर्थः अनैपुणादिति मूर्खाणां मेवायं पूर्वपक्षो न विदुषां काणादादीनां ते द्वियुक्तिबलेनैव वायौ गंधाभावं निश्चिन्वन्तीति दर्शितं ॥ ९ ॥ सप्तमनःसिद्धक्षाशब्दितौ महदहंकारौ सूक्ष्माकाशादयश्च असमागम्य अभिलिप्त्वा ॥ १० ॥ महात्मानो व्यापकाः समेत्य त्रिविंदविष्टं अवदन्योन्यबलमाश्रित्यैकीभूयेत्यर्थः पूरितिशरीरस्य नाम तत्र वसतीति पुरुष इत्यवयवार्थः ॥ ११ ॥ षोडशपंचस्थूलभूतानि समनस्कान्येकादशेंद्रियाणि च तदात्मकं शरीरं षोडशानां सृष्टिस्तु व्यक्तात्मकं मन इति मनः सृष्ट्यैवोक्तेति नेषां पृथक् सिद्धिस्तार्किकाभिमतानंतव्या न षोडशात्मकं पुरुषं तदिति पाठे स्थूलशरीरापेक्षया ह्छीबलं भूतानि सूक्ष्माणि महानि महत्त्वानि भुक्तावशिष्टकर्भसहितामीति बहुल्यं प्रतिपुरुषं मद्वादीनां भिन्नत्वप्रतिपादनार्थं तेन तत्तत्पुरुषोऽप्यस्य बुद्धिरेव कर्माश्रयस्तदुपलक्षितोऽहंकारश्चेति ज्ञेयं ॥ १२ ॥